

„VÁLOGATOK VERS JAVÁBUL, GYÖNYÖRŰ DALOKAT GYÚJTOK”

A KALEVALA magyar fordításairól

Barna Ferenc fordítása. Athenaeum, Bp., 1871
Vikár Béla fordítása (1909). Európa, Bp., 1985
Nagy Kálmán fordítása (1972). Európa, Bp., 1975
Rácz István fordítása (1976). Európa, Bp., 1980
Szente Imre fordítása. A Nemzedékek és a Nemzetőr közös kiadása, München, 1987

A KALEVALÁ-nak immáron öt teljes magyar fordítása van. Ismét egy világrekord, mellyel büszkélkedhetünk, bár tudjuk, hogy ez a nemes költői verseny nem azért alakult ki, hogy ezáltal a magyar fordításirodalom bármiféle rekordok könyvébe kerüljön. Ezúttal a legfrissebbet, Szente Imrét kívánom bemutatni, de a történetiség és az összehasonlítás kedvéért a többről is illik szót ejtenem.*

A KALEVALA-fordítások rövid története

A KALEVALA első változata 1835-ben jelent meg. Később ezt Lönnrot kibővítette, s 1849-ben jelentette meg azt az ötvenénekesnyi, huszonkétezer soros terjedelmű művet, melyet ma KALEVALA-ként ismerünk. Finnországban járt magyarok már a RÉGI KALEVALA megjelenéséről is tudósítottak, fordítottak is belőle, s az ÚJ KALEVALÁ-ból is több részlet napvilágot látott magyarul, mielőtt 1871-ben az első teljes fordítás megjelent Barna Ferdinánd munkájaként. Barna Ferdinánd (1825–1895) könyvtáros volt, az MTA levelező tagja. Szinte segédeszközök nélkül, egy finn–latin szótárra és egy német fordításra támaszkodva kellett megfejtenie a karjalai nyelvjárásban írt művet. Lelkiismeretes filológusként alapos munkát végzett. Szöveg- és formahű for-

ditásából hiányzik ugyan a költői erő, a szövegűség idónként a természetesség és a magyarosság rovására érvényesül, de vannak igen jól sikerült részei. A Barna-fordítást később sok bírálat érte, némileg alaptalanul. Tulajdonképpen el kell ismernünk, hogy nem egyedül Barna nehézkes nyelvezetét okolhatjuk azért, hogy a KALEVALA nem érte el az őt megillető népszerűséget a múlt század végén. Abban az időben a finn–magyar rokonság gondolata még nem élt annyira elevenen a köztudatban, hogy az olvasóközönség nyitott lett volna egy távoli, ismeretlen nép eposzáinak a befogadására.

A következő fordítás 1909-ben jelent meg, de több mint húsz évig készült Vikár Béla (1859–1945) a finnek nemzeti eposzával ugyanúgy egyetemi tanulmányai révén került kapcsolatba, mint Barna, de neki alkalma volt helyszíni gyűjtőutakon megismerkedni mind a finn–karjalai, mind pedig a magyar népnyelvvel. Folklorisztikai ismereteit is beépítette fordításába, szövegét évekig csiszolgatta, így rászolgált arra a lelkes fogadtatásra, melyet a korabeli kritikákban olvashatunk. Míg a Barna-féle KALEVALA csak akadémiai körökben volt ismert, Vikár fordítása bekerült a köztudatba. Évtizedek alatt több kiadást megért, egyes írókra, költőkre gyakorolt hatása (József Attila, Gulyás Pál, Aprily Lajos) immár közhelyszerűen ismert. A Vikár-fordítás népszerűsége talán 1935-ben volt a tetőpontján, a KALEVALA centenáriusmának évében. A könyv ekkor diszkiadásban jelent meg, s nem kisebb költő méltatta a művet és a fordítást, mint Kosztolányi Dezső. A finn–magyar kapcsolatok is a harmincas években indultak ígéretes fejlődésnek, tehát ebben az időben már a befogadó közeg is biztosítva volt.

A Vikár-fordítás hatása abban is mérhető, hogy azóta Magyarországon nem született újabb teljes fordítás. Részleteket fordítottak többen is, a legismertebb Képes Gézáé. A hetvenes évek elején a Thália Színház az ő átültetésében játszotta a KALEVALÁ-t. Az előadás Finnországot is megjárta, s hatalmas sikert aratott, mert könnyed, humoros hangvételével új megvilágításba helyezte a finnek körében a nemzeti lét szimbólumává és kötelező olvasmánnyá kövült eposzt. A másik KALEVALA-magyarító Varga Domokos, tőle is megjelentek már fordításrészletek.

* A magyar nyelven olvasható könyvtárnyi irodalomból néhány bibliográfiára és tanulmánykötetre utalok, melyek megkönnyíthetik a további tájékozódást: Domokos Péter: *A FINN IRODALOM FOGADTATÁSA MAGYARORSZÁCON*. Budapest, 1972; Jávori Jenő: *A FINNUGOR NÉPEK IRODALMÁNAK BIBLIOGRÁFIÁJA*. Budapest, 1975; Väinö Kaukonen: *A KALEVALA SZÜLETÉSE*. Budapest, 1983; Nyirkos István (szerk.): *UTUNK POHJOLÁBA*. Békéscsaba, 1985.

A következő teljes fordítás Erdélyben született, Nagy Kálmán tollából. Nagy Kálmán (1939–1971) nagybányai tanár volt, s kolozsvári egyetemi éve alatt kezdte fordítani a KALEVALÁ-t, de megjelenését már nem győzte kívánni: mint annyian az erdélyi értelmiség tagjai közül a kilátástalanság éveiben, ön maga vetett véget életének. A KALEVALA Bukarestben 1972-ben, Budapesten 1975-ben jelent meg, a finnugor kongresszus tiszteletére.

Az időben soron következő két fordító évekig élt Finnországban, mindkettőnek finn felesége van. Rácz István (1908–) már több mint harminc éve tekinti második hazájának a KALEVALA földjét, Sente Imre (1922–) pedig többéves jvääskyläi lektorkodás után költözött át Svédországba, s ott is magyart tanít. A befogadó ország nyelve, kultúrája iránti szeretet, tisztelet s az anyanyelvhez való ragaszkodás egyaránt szerepet játszhatott abban, hogy a két művész (mindketten foglalkoznak írással, más nyelvekből való műfordítással is, Rácz István fotóművész is) a megjelenés legkisebb reménye nélkül ilyen nagylegzetű, igényes munkába fogott. Rácz először a saját kiadásában jelentette meg KALEVALÁ-ját Finnországban, 1976-ban Budapesti kiadása csak 1980-ban valósult meg. Sente 1984-re készült el fordításával, így jó esetben az megjelenhetett volna a következő évben, a KALEVALA százötven éves jubileumára. De nem akkor, hanem 1987-ben jelent meg, és nem Budapesten, hanem Münchenben. Ma is sajnálatosan kevés példány forog belőle közkezen itthon, s a kötés olyan gyenge minőségű, hogy egyszeri elolvasás után már potyognak belőle a lapok. Pedig illő lenne (s az alábbiakban ezt, remélem, sikerül bizonyítanom), hogy itthon is napvilágot lásson, sok lapozgatást, újraolvasást, mazsoláztatást kiálló, tartós kötésben.

A fordítások jellemzése

Feltételezzük, hogy minden újabb fordítás abból az igényből születik, hogy a fordító mást, esetleg jobbat kíván nyújtani az előzőnél. A későbbi fordító dolga könnyebb is megnehezebb is elődeinél. Egyrészt megkímélheti magát attól a fárasztó értelmező munkától, melyet egy gazdag szókincsű, botanikai, zoológiai, néprajzi, mitológiai ismereteket igénylő nyelvjárási szöveg megfejtése igényel, más-

részt viszont késztetést érez, hogy felülmúlja az elődök esetleg sikeres megoldásait is. A KALEVALA fordítói világosan megfogalmazott elvek szerint dolgoztak, s mindannyian igényt éreztek arra, hogy elveikről a néprajzi magyarázó jegyzeteken kívül előszó vagy utószó formájában az olvasóknak is beszámoljanak.

Barna Ferdinánd elsősorban arra törekedett, hogy a nyolc szótagos sorokat megtartsa. Mivel a finn KALEVALA rimtelen, Barna is kevés rimet használ, közlése szerint is csak azért, mert figyelembe kellett vennie „*hazai közönségünk ízlését*”. A rimek nagy részét a gondolatpárhuzamból eredő ragrimek adják. Tudatosan törekedett arra is, hogy „*miután a fordítás rokon nyelvből történt, lehetőleg nyelvvalak nyelvvalakkal, avagy egyenértékű alakkal adassék vissza*”.

Vikár a maga KALEVALÁ-ját páros rimű nyolcasokkal fordította, talán ő is a magyar közönség igényének akart eleget tenni. Ugyanakkor valószínűleg belátta, hogy az eredetiben előforduló alliterációk gazdagságát – mely nemcsak a szókezdő hangok, hanem gyakran az első szótágok összecsengését jelenti – nem tudja visszaadni. Persze, ő is él a betűrim eszközeivel, ahogyan Barna is, csak sokkal ritkábban, mint az eredetiben.

Saját közlése szerint Vikár kerülte a nyelvjárási és az elavult szavakat, az olvasó azonban így is gyakran botlik olyan tájszavakba, melyek különös, ódon ízt, keresett népiséget kölcsönöznek a szövegnek. Kosztolányi ezt erényének tartotta, s így dicsérte: „*Nem létező nyelv ez, de izzig-vérig magyar, s amelletl ősiségét érzeteli nyelvünk ismeretlen múltjának, azt a káprázatot keltve, hogy csak így költették volna a mi KALEVALÁ-nkat.*”

Nagy Kálmán a finn eredetihez próbált közeledni akkor, amikor rimtelen sorokat fordított, mai köznyelven fogalmazott, mely azért őrzi a finn fenyeseknek az erdélyi havasokkal rokon hangulatát, s a székely népballadák nyelvében gyökerezik. Vikár csengő-bongó rimeit után üdítő élményt nyújt ez az egyszerű, tiszta nyelv. Összehasonlításképpen, az eposz elején van két sor, mely Baránánál így hangzik:

„*Arany felem, játzó-társom,
Vélem együtt nőtt korácsom.*”

Vikár az „egyidős” jelentésű *korács* szón kívül még egy kevésbé ismertet használ „játzó-társ, pajtás” jelentésben:

„Édes játóm, jó barátom,
Gyermekkori gyöngy korácsom.”

Mennyivel természetesebb számunkra Nagy Kálmán fogalmazása:

„Jöjj hát ócsém, jó barátom,
gyere, gyermekkori társam!”

Rácz István, aki már korábban is fordított finn népköltészetet, a lehetetlent kísérelte meg, amikor megpróbálta visszaadni az eredeti KALEVALA alliterációs gazdagságát. A finnben ugyanis összesen tizenegy szókezdő mássalhangzó van, ezért könnyebb azonos hanggal kezdődő szavakat találni, mint a magyarban, melyben legalább huszonhárom különböző mássalhangzó jöhet számításba. Rácz próbálkozása sikerrel járt: fordítása tele van szebbnél szebb szó eleji rímekkel. Arra is rájött, hogy az alliteráció sokszor nem egyszerűen formai díszítőelem, hanem versszervező erő: egyes szavak nem a jelentésük alapján kerülnek egymás mellé, hanem azonos szókezdő hangjaik miatt. A 17 énekben például Vipunen, a varázsígék őrzője az erdőben fekszik, testrészeiből fák nőttek, többek között az állsontjából (*leukaluun nenästä*) éger (*leppä*), szakállán (*parran paalla*) fűzfabokor (*pajupehko*), homlokán (*otsalla*) mókusfenyő (*oravakusi*), fogain (*hampahilla*) túlevelű fenyő (*havuhonka*). Ilyenkor helyénvaló, hogy Rácz nem a jelentések visszaadására törekszik, hanem azonos kezdetű szavakat keres:

„Cserefa nőtt csontos állán, bajuszán boróka
bokra,
halántékán hársfa hajtott, fogából fenyőfa
támadt.”

Az eredetiben sem hársfáról, sem borókáról nincs szó, de a finn erdőben ezek is előfordulnak, s méltón jellemzik azt a mélyen, a nyelv születésében gyökerező egységet, mely a bűvigék birtokosa, Vipunen és a természet között uralkodik. Ilyen esetekben a szavak eleve, alakjuk alapján rendelődnek egymás mellé.

Tartogathat-e még számunkra újdonságot a magyar KALEVALA? Úgy tűnik, igen. Szenté Imre fordítása már első látásra, tipográfiájában is merészen újít. Köztudomású, hogy a nyomtatott szöveg a körülötte lévő üres papírral együtt fejt ki hatását. Barna és Vikár fordításukat nyolc szótagos, nagy kezdőbetűs sorokra tördelve adták ki. Nagy Kálmán elhagyta a sorkezdő nagybetűket, ezzel a szöveg folyamatosságát erősítette. Rácz két sort szedett egymás mellé. A tizenhat szótagos verssorok a méltóságteljes eposzi hőmpolygést biztosítják, valamint így általában egymás mellé kerültek az azonos tartalmú, párhuzamos sorok. Szenté viszont mindenféle sorbeosztást elhagy, csak a lönnroti versszakbeosztást őrzi meg, mely nála hosszabb-rövidebb bekezdéseket eredményez. A prózai tipográfiával az eposz mese-, illetve regényszerűségét kívánja hangsúlyozni. A hatás nem marad el: sokkal jobban oda lehet így figyelni a tartalomra, amikor az olvasó nem ringatja bele magát az azonos hosszúságú verssorok egyhangúságába.

Vigyázat, nincs szó prózafordításról vagy szabad versről! A fordítás a legszigorúbb formai elvek szerint készült, ugyanis Szenté arra törekedett, hogy az eredeti időmértékes verselést adja vissza. A KALEVALA ugyanis, bármily meglepő, nem hangsúlyos, hanem időmértékes verselésű. Ez a korábbi fordítók előtt sem volt ismeretlen, hiszen Lönnrot már az 1835-ös kiadás előszavában hosszasan értekezett a KALEVALA verseléséről. A nyolc szótagos sorok azonban magyarul könnyen válnak kétütemű, hangsúlyos nyolcasokká, s ezt Szenté elődei nem is nagyon bánták. Valójában azonban egy kalevalai sor szabályosan négy trocheusból áll: „Szép a | nyári | nap vi | lága.” Variációk azonban előfordulhatnak. Maga Lönnrot elméletében négyszáz lehetséges változatot állapít meg, melyek közül 272 fordul elő a KALEVALÁ-ban, a leggyakrabban tizenegy változat, a többi csak elvétve. Az első versláb lehet jambikus, s a sor belsejében is előfordulhatnak rövid szótagok: „szamóca-mezóm szedellen”. Egy versláb három rövid szótagot is tartalmazhat, különösen az első versláb, ilyenkor a verssor kilenc szótagos: „sanyaru sorsú sarkvidéken”.

A rövid és a hosszú szótagok váltakozásának s a szókezdő hangsúlyok meglétének kö-

szönhetően (a finnben ugyanúgy az első szótagon van a hangsúly, mint a magyarban) sikerül elkerülni a monotonitást, a szöveg lükettése új meg új meglepetéseket okoz.

A trochaikus lejtés érdekében Sente viszonylag szabadon bánik a magánhangzóhosszúsággal. Erre dunántúli anyanyelvjárása révén érzi magát feljogosítva, melyben a hosszú *ú, ű* és *í* ritka, mint a fehér holló. A hosszú *ő/ö*-t tartalmazó ragokat a rövidebb *-bul/bul, -tul/tul, -rul/rul* alakokkal cseréli föl, de csak akkor, ha a ritmus úgy kívánja. Akár egy mondaton belül is használja mindkét változatot:

„Versektől veszett Vipunen, Lemminkäinen léhaságtul” 1:49–50

„Vezessétek vóm a házba, fejről levett főveggel, húzva kesztyűjét kezéről!” 21:116–118

A rövid magánhangzósság további példái:

„szélin szántóföldjeinknek” 31:59

„széles lombu szálfá alján” 21:88

„nem sovárgok házi sörre” 12:74

„gyógyító erejű gyommal” 9:446

„karcsu fácskát megkímélted” 7:100

„nem gyereksírás e sírás” 7:175

„hogy rivást hallott a vizről” 7:167

néhány sorral feljebb:

„hangos sírást hall a vizről” 7:161

Úgy tűnik, Sente könnyedén, hogy azt ne mondjam, lemminkäineni léhasággal viszonyul mind az eredetihez, mind az elődök fordításaihoz. Nem kötik meg a példák, de nem is küzd görcsösen azért, hogy mindenáron különbözzön. Nagy Kálmán és Rácz István ügyeltek arra, hogy kerüljék a ritka tájszavakat, éppen, hogy ne hasonlitsanak Vikárhoz, aki „nem létező nyelven” álmodta meg a maga KALEVALÁ-ját. Sente bátrabban merít a nyelvjárásokból:

„így bucsálódván buvában” 4:438

„micsoda család csihése” 3:114

„mazna minden ténykedésem” 5:179

A hangutánzó, hangulatfestő szavakat különösen kedveli:

„suttakó öreg ohömget” 9:58

„Én balga, világ bolondja, esztelen ecebocája” 5:169–170

„Anyja lányának aszongya, szülő csiggalja szulót-tit: Esztelen, ereggy a búddal, sirdogálással, süülü-lu!” 3:565–568

Joukahainen állandó jelzője:

„incifinci lapp legényke” 3:22

Csúfolódó szavaknak is bőviben van:

„Hej, fiúk, ti félnótások, tyúkeszű, luke leányok, az egész bugyuta banda!” 40:266–268

„Dilinós, mi dolgod itten? Mi hozott ide, idétlen?” 50:243–244

Sente helyenként elégtételt ad Barna Ferdinándnak is, az ő elfeledett szavainak használatával. Főleleveníti a finnugor eredetű „fogolymony” szót, mely a többieknél „fajd-tojás”, sőt „kácsa tojása”. A másik tisztelgés Barna előtt a finn pengetős népi hangszer nevével kapcsolatos, melyet Barna „lant”, illetve „koboz” szóval fordított a párhuzamoság igényeinek megfelelően. Vikár a lantot a „hárfá” szóval váltogatja. Nagy Kálmán és Rácz István pedig az eredeti „kantele” szót is használatba vette. Sente a kantele szinonimájaként már nem lantról vagy hárfáról beszél, hanem kobozról, mint Barna.

Előfordul, hogy a fordítás ötletgazdagabb az eredetinel. Mintha a fordító nem tudná fékezni a tollára tóduló szinonimákat és alliteráló szószerveket, s ott is pazarolja leleményeit, ahol a legegyszerűbb szavak is elegendők lennének. Az alábbi szemelvényben Vikár fordítása szó szerintinek vehető:

„Oda jöttek ifjú hősök,
Férfiak is jöttek, nők,
Fiúk jöttek, félidősök,
Apró-cseprő hajadonok,
Közepes korbeli menyecskék,
Hogy a hárfát nézegessék,
A muzsikát megfigyeljék.” 40:245–252

Szenténél ez így hangzik:

„Igyekeztek ifjak-vének, bajszos bácsik bandukoltak, fiúgyermek futottak, leánygyermek lohol-

lak, minden fruska és mamuska, javakorbeli menyecske kantelet kívánta látni, csudakobzot megcsodálni."

Szente abban is független a hagyományoktól, hogy mer kifejezetten magyar aszszociációjú szavakat használni. Kave tündért, aki „*anya minden asszonyoknak*”, így szólítja meg:

„Jöjj, Boldogasszony anyácska, teremlés aranyvirága” 17:291–292

Ilmatar pedig, a Vizanya, Väinämöinen szülője „*kisboldogasszony-anya*”.

Amikor arról van szó, hogy milyen hatása lenne, ha maga Isten fakadna dalra, a sok hí fordítás közül talán Nagy Kálmáné idézi leghibebben az eredetit:

*„Mézze büvölné a tengert,
homokszemet borsószemmé,
malátává tenger földjét,
tenger kövecskéit sóvá,
széles erdőt szántófölddé,
írott oldalt búzafölddé,
halmokat édes kalácsá,
kősziklákat tyúktojássá.”* 21:393–400

Szente itt ugyanúgy „*szép hűtelen*”, mint Rácz István, vagyis amikor az alliterációnak szövegteremtő funkciója van, nem a jelentéseket fordítja, hanem azonos kezdetű szavakat keres:

*„Mézze töltené a tengert, homokból borsót büvölné,
malátát mocsáriszapból, sót a tengernek sarából;
kőkényest kenyérmezővé, búzafölddé a bozótot,
dombokat dióskalácsá, törmelék követ tojássá.”*

A „*leipämaa*” szó szerint „kenyérföld”, Nagynál „*szántóföld*”, Rácznál „*rozsmézó*”, okkal, hiszen a finnek rozsból sütik a kenyérüket. Szente „*kenyéremezeje*” viszont történelmi aszszociációkat ébreszt a magyar olvasóban. A „*dióskalács*” emlegetését tárgyi tévedésnek gondolhatnánk, hiszen a finnek nem ismerték a diót, mégis telitalálatként kell nyugtáznunk ezt a megoldást. Az eredeti „*mäm-mikakkara*” lefordíthatatlan nevű, malátából készült, édes, barna húsvéti eledel, mely egy évben csak egyszer került a gyakran éhin-

séget szenvedő finnek asztalára. Hallatára összefut a nyál a finn olvasó szájában, s valószínűleg ez történt a fordítóval is, amikor rátalált a szóra, s felidézte a húsvéti bejgli ízét.

Látnivalóan Szentét nyomasztotta legkevésbé a felelősség, hogy az eredetihez mindenben hű, autentikus fordítást adjon. Ezzel elismeri az elődök munkáját, s szabadjára engedí nyelvi, költői fantáziáját. A KALEVALA tekintélye nem csorbul, ha ő másként fogalmaz, viszont kiegészülhet a róla alkotott kép.

Foglaljuk össze az öt fordítás erőnyeit! Előbb azonban tegyünk egy kis kitérőt, ejtsünk néhány szót a KALEVALA születéséről. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a KALEVALA nem a vaskorban és nem Karjala erdeiben, hanem a múlt század harmincas-negyvenes éveiben született, Elias Lönnrot íróasztalán. Tehát tudatos műalkotás. Lönnrot több tizezernyi sort kitevő mitikus és epikus énekekből, lírai és szokásdalokból, balladákából, ráolvasásokból soronként állította össze művét. A variánsok közül a legszembetűnőbbet választotta, egységesítette a nyelvjárást, elhagyta a kereszténységre és az újabb korokra utaló elemeket, s ha a cselekmény úgy kívánta, megváltoztatta a neveket. A felhasznált sorok kisebbik felét változatlanul vette át, felét némileg megváltoztatta, és mindössze három százalékát írta saját maga.

A finn népköltészet költői eszközei a ritmus, az alliteráció és a gondolatpárhuzam, vagyis az ismétlések. Az eposz összeszerkesztésekor Lönnrot mindenben a formai tökélyre törekedett. A gyűjtött versek alapján levont tapasztalatai szerint igazította ki a néhol dőcögős verslábakat. Szaporította az alliterációk számát, s a párhuzamos sorokat is gyarapította úgy, hogy a variánsokból összeválogatta az egymáshoz illőket. Ha tehát a finn népi énekes mindent kétszer mond, illetve egyszer, de társa minden sort megismétel némi változtatással, akkor Lönnrot ugyanazt négy-, esetleg hatféleképpen fogalmazza meg.

A gondolatpárhuzam nyelvtani párhuzamot is jelent: a parallel sorok azonos mondat szerkezetűek. Hogy azonban az egyhangúságot elkerülje, Lönnrot az ismétlés utolsó

vagy utolsó előtti tagjában megcseréli a szórendet – ezzel megtöri a ragrimek monotóniáját, s a logikai hangsúly áthelyezésével is élénkíti az előadást.

Ösztönösség és tudatosság, kötöttség és szabadság, hagyományörzés és annak mives továbbfejlesztése egyaránt hatott a KALEVALA összeállításakor és magyarra való átültetésekor is.

A mű verselését, mint már említettük, Sente Imre fordítása adja vissza a leghivebben. A betűrimek szempontjából Rác és Sente fordítása a legsikerültebb, s ők vették észre azt is, hogy olykor fontosabb a szókezdő hangok összecsengése, mint a szavak jelentése. Természetesen a többieknél is találunk szép példákat. A 30. énekben Lemminkäinen Vikár szerint:

*„Gondjából lovat ácsol,
Barna mént búbánalából,
Fékét fájdalmas napokból,
Nyergűt elrejtett haragból.”* 30:483–486

Nagy Kálmán sem adja alább:

*„lovat teremtett a gondból,
paripát a sok panaszból,
kantárt keserűségéből,
nyergét nyomorúságából.”*

A parallelizmusok esetében azonban éppen Rác és Sente hajlamos arra, hogy az ismétlésekkor csak a gondolatpárhuzamot őrizték meg, a nyelvtani ismétléseket már nem. Az eredeti mondatszerkezetek megőrzése inkább az első három fordításra jellemző. Közülük Barna és Nagy Kálmán vették észre a szórendváltás élénkítő hatását, Vikár a sorvégi rimek miatt megfeledkezett erről. A 41. énekben található néhány sor fordításaival illusztráljuk ezt. Barna és Nagy Kálmán az eredetihez hiven némi szórendcserével teszik lendületesebbé a könnyen egyhangúvá váló ismétléseket. Väinämöinen könny-cseppjei Barna fogalmazásában:

*„Tavi babnál izmosabbak,
Borsószemnél vastosabbak,
Gömbölyűbbek fogoly-monynál,
Nagyobbak a fecske-búbnál.”* 41:189–192

Nagy Kálmán szerint:

*„de nagyobb az áfonyánál,
borsószemnél bőségesebb,
kövérebb a fajdtojásnál,
nagyobb a fecske fejénél.”*

Vikárnál ez így hangzik:

*„Áfonyánál izmosabbak,
Borsószemnél vastagabbak,
Fajdtojásnál domborúbbak,
Fecskefejnél vastosabbak.”*

Rác sem a hasonlító főnevek jelentését, sem a középfokú melléneveket (melyeknek a két első hangja az eredetiben megegyezik a mellettük álló főnevekével), sem a sorrendet, sem a mondatszerkezetet nem őrzi meg – de azt nem mondhatjuk, hogy nem szép:

*„kerek könnycsepp, mint a málna, kövér, mint kácsa
tojása
borsószem lehetne bátran, fecskefejjel is felérne.”*

Ugyanígy Sente is a névszói szerkezetek helyett igéket használ:

*„áfonyányira dagadtak, szerte borsóként szaladtak,
mint fogolyományok forogtak, fecskéfej gyanánt remegtek.”*

A magyarban lehetséges, de mégis ritkán előforduló nyelvtani alakokat Barna és Vikár megőrizték, a többiek nem erőltették. A 10. énekben a hajadon tennalóira hivatkozva ad kosarat kérőjének, a finnen egy fosztóképzős igenév használatával:

*„Marjat on maalla poimimatta,
Lahen rannat laulamatta,
Astumattani ahošet,
Lehot leikin lyömättäni.”* 10:459–462

Barna szó szerint fordít, de megfeledkezik az utolsó előtti sorbeli szórendváltásról:

*„A szamáca még szedetlen,
Tőpartjai éneklellen,
A ligetek bejáratlan,
Tuskék, bokrok cicázatlan.”*

Ugyanígy jár el Vikár is, de képtelen nyelvtani alakokat képez:

*„Földeken a szeder szedetlen,
Öböl martja megdallatlan,
Irtoványok járdalatlan,
A ligetek játszodatlan.”*

Nagy Kálmán igéket használ:

*„lesz, ki a bogyót leszedje,
öböl partján örvendezzék,
irtásokon itt lakozzék,
kis erdőkben vigadozzék.”*

Rácz István főnévi igenevekhez folyamodik:

*„réten szamóccát kell szednem, vizek partján vígan
lennem,
ligetekben lépegetnem, bújócskáznom a berekben!”*

Szente csak egy esetben használja a fosztóképzőt, amikor a legtermészetesebb, és babiltsi emlékeket is ébreszt. Egyébként elszakad az eredeti szerkezettől, de milyen szépen:

*„Szamócamezóm szedetlen, nóta nélkül mind a partok;
lépteimet a ligetek, kedvem áhítják a kertek!”*

A mérleg: Barnától nem lehet elvitatni az úttörő érdemeit. Vikár által vált széles körben ismertté a KALEVALA, a többiek pedig bátran kísérletezettek, hogy a tartalmi és a formai szépségek e kifogyhatatlan tárházának új meg új kincseit fedezzék föl, s közben önmagukat is megfogalmazhassák.

Csepregi Márta

KRITIKAPÁLYÁZAT

A MEGALÁZOTTAK ISKOLÁJA

*Mirko Kovač: Égbéli jegyespár
Fordította Brasnyó István
Forum, Újvidék, 1990. Matica srpska Könyvtár*

„Ha az író azzal hozakodik elő, hogy igaz történetet vetett papírra, csalást sejtke a dologban, mert nincs igaz történet nincs, utóbb kell azzá válnia!”

*(Mirko Kovač: APÁM ÉS MONDÁSAI,
AVAGY AZ ÉGBÉLI JEGYESPÁR
Fordította Brasnyó István)*

„Amikor az író azt mondja, hogy igaz történetről van szó, szemfényvesztésnek vélelem, mert nincs igaz történet, még csak azzá kell válnia!”

*(Mirko Kovač: APÁM SZAVAI,
AVAGY ÉGI JEGYESEK
Fordította Vujić Marietta)*

A fenti idézet, mint látjuk, két változatban is olvasható magyarul – e fordítások különbözőképpen próbálják megvilágítani, hogy Mirko Kovač milyen kitüntetett figyelmet szentel a mai irodalomban a történetnek, illetve a történet hitelvesztésének. De láthatná-e ezt másképp az a prózaíró, aki nem érzi, nem érezheti egészen biztonságosnak a saját „talált”, avagy „hozott” anyagát? Ez a dilemma az írói érzékenység rokonszenves sarkpontja. Idézhetnénk sok más mondatot is, amely Kovačnak erre való törekvését igazolja. További bevezetésül még kettőt idemácsolok: „*Amint belekezek valamely történet elmondásába, az események szukségszerűen megváltoznak, olykor pedig annyira átformálódnak, hogy szinte álomként hatnak.*” Aztán: „*...így tart ez a végtelenségig, mindaddig, amíg az igaz történet nem lényegül álommá.*” ZÜLLÖTT TÁRSASÁG című elbeszélésében – amely egy sugárzó lány, Nives története – az emberi szív végtelen feladatáról mesél az író. Ez a történet álmodást szabadít föl és gátat szakít a képzelet szárnyalása előtt. Mirko Kovač prózaírói karakterével, legújabb könyvével megismerkedni annyi, mint föl hagyni a hagyományba való egyoldalú bezárkózással és visszatérni a közelmúlt diktatórikus törté-